

PRVNÍ KAPITOLA

Dávno a daleko

(1936–1957)

První papež narozený imigrantům v Novém světě si za svoji první cestu mimo Řím zvolil malý italský ostrov, na jehož úchvatné pláži během let příboj vyplavil tisíce nafouklých těl. Krátce po svém zvolení 23. března 2013 se František z novinových zpráv dozvěděl, že tímto způsobem přišlo o život víc než dvacet pět tisíc uprchlíků ze severní Afriky, mnohem víc než šest tisíc běženců, kteří zemřeli v poušti, když přecházeli z Mexika do Spojených států. Kdo ví? Ohromilo ho, že se o to nikdo příliš nezajímá, a rozhodl se, že jeho první papežská cesta povede na periferii Evropy, na ostrůvek vzdálený sto osmdesát mil od břehů Afriky? Tam 8. července oplakal mrtvé a povznesl migraci na zásadní problém.

Na místním hřišti pak odsloužil kající mši svatou, v níž prosil za odpuštění. Během homilie připomněl známou otázku z knihy Genesis, s níž se bůh obrátil na Kaina – *Kde je tvůj bratr?* – a zeptal se: „Kdo je odpovědný za tuto krev?“ Když hovořil od oltáře vyrobeného ze dřeva jedné ze ztroskotaných lodí a přidržoval si bílou čapku před prudkými poryvy větru, řekl, že si vybavuje postavu L’Innominata z románu Alessandra Manzoniho *Snoubenci*, tyрана beze jména a bez tváře. Pak přešel k Ježíšovu podobenství o dobrém Samaritánovi a připodobnil nás – vždy zahrnoval i sebe – k levitům a knězi, kteří jdou po druhé straně cesty: „Vidíme našeho bratra polomrtvého ležet u cesty a možná si řekneme, jaký je to chudák...!, a jdeme dál svou cestou.“ Ale skutečnou ránou do živého bylo jeho odsouzení toho, co nazval kulturou přepychu, která nás nutí myslet

jen na sebe a způsobuje, že jsme necitliví k nářkům ostatních lidí. Kvůli ní lidé žijí v „mýdlových bublinách“. Proto, řekl, žijeme v „globalizované lhostejnosti“.

Nový papež přišel, aby napadl pohodlnost. Spojil ty, kteří vedou dobrý život, s nemajetnými imigranty, kteří zemřeli v moři. Věděl ale, že pocit viny sám o sobě není k ničemu.

František byl členem Tovaryšstva Ježíšova, a přestože byl dlouho biskupem a vyvázal se ze svých jezuitských slibů, stále psal za své jméno SJ (Society of Jesus). Byl hluboce prosycen spiritualitou zakladatele řádu, svatého Ignáce z Loyoly, autora věhlasných *Duchovních cvičení*, který nabádal, aby lidé v modlitbě prosili (nebo jak říkal „žádali o milost“) Ducha svatého, aby dokázali cítit, co je třeba – například radost ze spatření Ježíše, bázeň při spatření zástupů nebo smutek u paty kříže. Nyní na Lampeduse vedl první jezuitský papež svět v duchovním cvičení a nabádal všechny, kdož slyší, aby „žádali o milost plakat nad naší lhostejností, nad krutostí světa, která je v nás, v těch, kteří anonymně činí rozhodnutí, jež mají za následek dramata podobná těmto“. Vybízal svět, aby cítil, protože pokud se nezapojí srdce, nic se nezmění.

Náhle se Lampedusa a tragédie, již představovala, dostala do myslí čtenářů novin, které popisovaly, jak nestabilní loď přečpané lidmi cestou často ztroskotají a z bárek naděje se stávají plovoucí smrtící pasti. Určitý výsledek se dostavil, když tři měsíce po papežově návštěvě zemřelo při požáru lodi nedaleko Lampedusy tři sta šedesát šest Somálců a Eritrejců. Svět si toho všiml. O rok později média zaplnila zpráva, že potápěči našli loď s těly utonulých, kteří se k sobě tiskli ve vraku na dně moře.

František, který den po požáru lodě přibyl do Assisi, vyhlásil „den slz“ za oběti. Zneklidnění politici i vydavatelé novin začínali hovořit o tom, že v imigrační politice by nemělo jít jen o to, jak udržet lidi venku, ale také o to, jak dostat lidi dovnitř. O rok později založila Evropská unie novou agenturu s názvem Frontex, jejíž loď a vrtulníky mají za úkol pomáhat imigrantům v nouzi. František otevřel jednu pandořinu skříňku.

Později toho roku se odebral na další ostrov na periferii Evropy, aby sloužil mši v chrámu Matky Boží z Bonarie na Sardinii, která dala své jméno hlavnímu městu Argentiny. Tam promlouval k nezaměstnaným horníkům o tom, že sám dobře ví, jaké to je trpět finanční tísní, protože jeho rodiče prožili světovou krizi a často o ní hovořili. Poznal, že „kde není práce, není důstojnost“, a dodal, že „je to ekonomický systém, co způsobilo tuto tragédii, ekonomický systém, jehož středem je modla zvaná peníze“.

Přistěhovalectví a práce. To byla dvě témata, jimiž zahájil svůj pontifikát, témata, která jsou blízká chudým.

Věděl, jaké to je odejít z jedné země do jiné, „statečnost a zároveň obrovská bolest z vykořenění“, jak kdysi řekl, když mluvil o své babičce Rose. František se narodil do amerického národa ukutého z milionů podobně vykořeněných lidských bytostí. Nostalgie – z řeckého nostos a alga, touha po návratu – mu proudí žilami společně s krví. Když o ni přijdeme, řekl v roce 2010, vzdáme se našich předků. Pečovat o naše staré znamená ctít naši minulost a místo, odkud pocházíme.

Při pobytu na Lampeduse vyplul na moře a na hladinu položil věnec. Existoval důvod, proč ho osud migrantů zasáhl jako „trn vražený do srdce“, jak řekl během své homilie na ostrově. Snad mu připomněl událost, která se odehrála mnoho let před jeho narozením, kdy při ztroskotání loď u severovýchodního pobřeží Brazílie zahynulo pět set cestujících. Naprostou většinu obětí tvořili cestující z podpalubí.

V říjnu 1927 se italská loď *Princezna Mafalda* potopila cestou do Buenos Aires, když jí zlomená hřídel lodního šroubu prorazila trup. Byla to jedna z nejrychlejších a nejluxusnějších lodí své doby, kterou se plavily celebrity jako například argentinský tanečník tanga Carlos Gardel. Italský *Titanik*, jehož zkázu způsobila lidská nadutost a neschopnost.

Prarodiče Jorgeho Marii, Giovanni Angelo Bergoglio a Rosa Margarita Vasallová di Bergoglio, spolu se svými šesti dětmi včetně Františkova otce Maria, si na tuto loď zakoupili lístky právě do podpalubí. Ale protože peníze z prodeje jejich turínské kavárny přišly později, než předpokládali, na poslední chvíli je vyměnili za lístky na loď *Julius Caesar*, která odplouvala o měsíc později.

Toto šťastné rozhodnutí, jímž se vyhnuli tragédii, se stalo součástí rodinné tradice.

Stejnou cestou jako Bergogliovi se do Argentiny před nimi vypravily stovky tisíc Italů.

Podle starého latinskoamerického vtipu pocházejí Mexičané z Aztéků, Peruánci z Inků, ale Argentinci z lodí. Během masové imigrace do Argentiny mezi lety 1880 a 1930 připlulo z Itálie tolik lodí, že spisovatel Jorge Luis Borges žertem prohlašoval, že nemůže být čistým Argentincem, protože v sobě nemá italskou krev. Pro potvrzení této

skutečnosti stačí pohled do telefonního seznamu Buenos Aires, stejně jako seznam jeho kardinálů arcibiskupů. Pouze jeden (Aramburu) měl španělské předky, zatímco ostatní – Copello, Caggiano, Quarracino, Bergoglio – byli všichni tanos, jak se v Argentině říká. Italové dali argentinským městům nejen trattorie, pizzu, skvělou zmrzlinu a zvyk jíst každý poslední pátek v měsíci „ñoquis“ (gnocchi), ale odkázali Argentincům také doposud jasně zřetelnou muzikálnost ústního projevu a proslulá nápadná gesta rukou.

Jak to u imigrantů bývá, míří nově příchozí za příbuznými. Giovanni Angelo Bergoglio měl tři bratry, kteří se před sedmi lety usadili v živém říčním přístavu Paraná nad Buenos Aires a vedlo se jim dobře. Ze zisků své cestářské firmy si prastrýcové budoucího papeže nechali postavit impozantní čtyřpatrovou rezidenci s elegantní věžičkou a jediným výtahem ve městě. Rodina rezidenci přezdívala Palazzo Bergoglio.

Pro Giovanniho Angela a Rosu to bylo druhé velké stěhování během několika málo let. Vzali se a vychovali šest dětí ve městě Portacamaro – kde je jméno Bergoglio poměrně běžné – v provincii Asti v kraji Piemont na severozápadě Itálie. Byli to původem rolníci, ale jako mnozí v té době se díky vzdělání svých dětí dostali mezi střední třídu. V roce 1920 se přestěhovali čtyřiatřicet mil do Turína. Výdělek z jejich tamní kavárny sotva stačil na školné jejich dětí. Budoucí papežův otec, Mario, jejich jediný syn, se narodil v roce 1908 a pracoval jako *ragioniere* (účetní) v Banca di Italia.

Když se Bergogliovi po pěti týdnech plavby v lednu 1928 vylodili v Buenos Aires, začínal se model exportem tažené ekonomiky Argentiny, která tehdy byla osmou nejsilnější na světě, mnohem podobnější Kanadě nebo Austrálii než ostatním v Latinské Americe, pomalu hroutit. Krach na Wall Street následujícího roku, který spustil Velkou hospodářskou krizi, je měl zanechat bez haléře a přinutit začít znovu. Recese a propuknutí války o deset let později měly změnit postavení Argentiny ve světě a spustit nové turbulence v její ekonomice a politice.

Když ale Mario, jeho sourozenci a rodiče vystoupili z *Julia Caesara* do spalujícího vedra letního Buenos Aires, nemohli vidět tak daleko. Rosa k sobě tiskla kožich z lišky, jako kdyby byla zima, protože pod jeho podšívku měli uschované peníze z prodeje turínské kavárny. Bergogliovi měli sotva čas prohlédnout si široké třídy a vznosné budovy zlatého věku Buenos Aires, „Paříže Jižní Ameriky“, a vzápětí už spěchali proti proudu vstříc novému životu v Entre Ríos.

Přestože se Argentina stala nezávislou na Španělsku v roce 1816, byla ještě dlouhá desetiletí státem pouze na papíru. Při absenci centrální úřední moci vyvolávala myšlenka jednotného státu řízeného z Buenos Aires právníky a obchodníky – což byla snaha takzvaných unitářů – jenom chaos. Od roku 1830 do roku 1860 byla země konfederací provincií, jimž vládli caudillos, dobytčíři s vlastními armádami honáků a gaučů. Nej-mocnějšími caudillos byli Juan Manuel de Rosas v provincii Buenos Aires, Estanislao López v Santa Fe a Facundo Quiroga v La Rioja. Jejich rozsáhlé dobytčí a ovčí statky, z nichž některé dosahovaly rozlohy evropských států, soustředily svého času většinu moci a bohatství. Nejúspěšnější, nejvytrvalejší a nejbohatší z té trojice byl Rosas, „obnovitel práva“, který vládl v období 1835 až 1852 jako kreolský Napoleon. Přes svoji pověst tvrdého tyrana byl sečtělý, byl to skvělý manažer a pragmatický vůdce, jehož politická síla spočívala v těsném spojení s gauči. Chápal jejich potřeby, kulturu a nutnost zvolit správný okamžik k činu. Později Bergoglio z jeho dopisů Quirogovi odvodil své vlastní principy dobré vlády. Nic menšího, než že „realita je nadřazena ideji“.

Teprve po Rosasově porážce v roce 1852 – Tygr pamp se pak i se svou ženou nečekaně uchýlil na odpočinek do vilky v Southamptonu v Anglii – mohli architekti liberálního projektu tento princip zvrátit. Potom následovala snaha naroubovat novou myšlenku moderního, liberálního, osvíceného a kosmopolitního národa na původní kmen španělské katolické kolonie.

Počínající exportní ekonomika přesouvala moc a bohatství do měst, kde sídlili unitářští právníci a obchodníci. Přes souhlas se státním uspořádáním nesla se následující léta ve znamení povstání caudillos proti centrální vládě. Spory pomohla vyřešit teprve v sedmdesátých letech devatenáctého století válka Trojaliance proti sousední Paraguayi. Národní armáda, která z konfliktu vyšla vítězně, mohla začít prosazovat svůj vliv ve státě.

Začalo se s výstavbou železnic a škol a přicházeli imigranti. Cílem prezidenta Dominga F. Sarmienta byla evropeizace Argentiny. Snil o tom, že protestanti ze severní Evropy zaplní prázdná území Argentiny, skončují s takzvaným barbarstvím caudillos a gaučů, nastolí moderní a progresivní civilizaci a Argentina se postupně zapojí do mezinárodní ekonomiky. Ekonomickými, politickými a kulturními vzory mu byly Británie a Francie. Stejně nasměrování a pokrok měly vyvést liberální Argentinu ze zůstale, hispánské, koloniální a rasově smíšené minulosti.

Právě střet modernosti a minulosti, cizího a národního, starého a nového, stál u zrodu argentinských kulturních válek ve dvacátém století.

Mentalita povětšinou kreolské vládnoucí třídy – tedy Španělů narozených v Latinské Americe – se příliš nelišila od Jeffersonů a Washingtonů ve Spojených státech. Avšak vírou argentinské liberální elity nebyl deismus nebo unitarismus, ale svobodné zednářství, které jeho přívržencům poskytovalo institucionální bázi při soupeření s katolickou církví. Jejich názory formovaly ideje sociálního darwinismu o vědě a nadřazenosti bělošské (nejlépe protestantské) kultury. Pro Sarmienta a další prezidenty z konce devatenáctého století bylo zklamáním, že většina imigrantů byli Italové a Španělé, namísto vytoužených Švýcarů nebo Němců, a porážku divochů z plání viděli jako nevyhnutelný triumf rasového procesu.

Viděno tímto osvíceným, liberálním pohledem byla katolická církev – a veškerá víra – něčím z minulosti, urážkou rozumu, vyznáním rasově smíšeného, venkovského světa, který chtěla moderní Argentina nechat za sebou. Nechtěli ale církev úplně vymýtit, chtěli ji jen ovládat. Populace nebyla připravena na příliš velký vědecký pokrok, jak řekl hlavní tvůrce ústavy z roku 1853 Juan Alberdi, a prozatím byl Boží princip religiózní morálky „nejsilnějším dostupným mechanismem mravního pozdvižení a civilizování našeho národa“.

Stejně jako ve Spojených státech začal být romantizován svět kovbojů z pohraničí a ve chvíli, kdy začínal mizet, staly se v Argentině sedmdesátých let devatenáctého století populární příběhy gaučů z pamp. Bergoglioova oblíbená epická báseň *El Gaucho Martín Fierro* od Josého Hernández, považovaná za úhelný kámen klasické argentinské literatury, je protestem proti zneužívání venkovské chudiny majiteli půdy a armádními úředníky a oslavou života, který mizel pod přívalem ostnatého drátu a cizinců. Fierro si stěžuje na italské přistěhovalce: „Rád bych věděl, proč vlada / verbuje ty gringy mizerné / A k čemu vůbec jsou? / Na koně nevsednou, býčka nesváží / a někdo jim musí stále pomáhat / ať dělají, co dělají.“ Duchovní v Buenos Aires říkají, že Bergoglio dokázal recitovat dlouhé pasáže *Martína Fierra* z paměti. V roce 2002, uprostřed hluboké krize, použil tuto báseň jako připomínku toho, čím Argentina bývala.

Do roku 1880 se federalismus jako hybná síla vyčerpal a liberální projekt – centralizace, modernizace a kapitalismus – neměl konkurenta. Buenos Aires se stalo federálním hlavním městem a La Plata hlavním městem provincie Buenos Aires. Volení prezidenti předávali po šestiletém mandátu funkci zvoleným nástupcům. Tato demokracie měla ale k doko-

nalosti daleko: až do roku 1912 měli volební právo pouze naturalizovaní občané vlastníci pozemky, a jenom muži. Jediná strana, koalice provinčních mocných známá jako Národní autonomistická strana (PAN), si své stabilní postavení zajišťovala nejen čestnými prostředky. Ale stát byl stabilní a následovalo padesát let rychlého růstu. Do země plynuly peníze, průmyslové zboží a miliony přistěhovalců z jižní Evropy, vývoz tvořila převážně pšenice, hovězí maso a vlna. V této první etapě globalizace, podnícené poklesem cen – parní stroj a lodní šroub tehdy znamenaly stejnou revoluci jako dnes mikročip –, byla Argentina ekonomickým tygrem a podle svých obhájců důkazem síly a kvalit kapitalismu volného trhu.

Ekonomové tomu říkají komparativní výhoda. Argentina levně a dobře vyráběla to, co Evropa potřebovala, a naopak. Se zvyšujícími se požadavky na argentinský export se začala posouvat hranice. Takzvaný Zábor pouště v roce 1879 vyrval osm milionů hektarů půdy Tehuelkům a Mapučům a vydal je do rukou pouhým čtyřem stovkám statkářů. Jakmile se tak otevřela nová obrovská území, začala Argentina posílat větší množství potravin a surovin do Evropy, v níž se bouřlivě rozvíjel průmysl a prudce rostla městská populace. Ze zisků z vývozu pak nakupovala zboží a technologie potřebné pro další rozvoj. Británie, tehdejší průmyslová a kapitálová velmoc, byla nejdůležitějším odbytištěm Argentiny, jejím hlavním investorem a nejvýznamnějším zdrojem průmyslového zboží. Britští kapitalisté finančně zajišťovali nebo přímo budovali železnici, telegraf, plynové osvětlení ulic, poštu a tramvaje v Buenos Aires stejně jako první latinskoamerické metro, trasu *A subte* v Buenos Aires, jehož nejvěrnějším pasažérem se po desetiletích stal kardinál Bergoglio.

Spolu s New Yorkem bylo Buenos Aires hlavním cílem rozsáhlé transatlantické migrace, a v některých letech ho dokonce v počtu přistěhovalců předčilo. V osmdesátých letech devatenáctého století do Argentiny emigrovalo jeden a půl milionu lidí a mezi lety 1890 a 1914 jejich počet vzrostl na neuvěřitelné čtyři miliony a tři sta tisíc. Vedle více než milionu Italů a zhruba osmi set tisíc Španělů zde našla nový život početná společenství polských Židů, syrských muslimů, velšských chovatelů ovcí (kteří šli na jih do Patagonie) a švýcarských protestantů (kteří se usadili v Santa Fe). Počet obyvatel samotného Buenos Aires se zvýšil ze sto osmdesáti tisíc v roce 1869 na jeden a půl milionu v roce 1914. Imigranti byli obvykle vzdělaní a sociálně přizpůsobiví, zvláště se jim dařilo v drobném podnikání a brzy vlastnili větší podíl místních

průmyslových podniků než rodilí Argentinci. To platilo zvláště po roce 1930, kdy argentinský export i import prudce poklesly a v zemi se začalo vyrábět to, co se dříve dováželo.

Ze zlatého věku Argentiny profitovaly především rodiny právníků, statkářů a obchodníků s pozemky a kapitálem, jimž Argentinci zjednodušeně říkali „oligarchové“. Mnozí byli neskutečně bohatí, texaští milionáři své doby, proslulí elegancí a extravagancí. Francouzi měli tehdy rčení „bohatý jako Argentinec“. Opouštěli vlhké, moskyty zamořené historické centrum Buenos Aires a v severní části města, ochlazované řekou River Plate a známé jako Barrio Norte, si stavěli přepychová sídla v pozdně francouzském stylu. Naopak v jižní části města kolem páchnoucí řeky Riachuelo se začínali soustřeďovat chudí z vnitrozemí. Tísnilo se v laciných domech známých jako *conventillos*, které byly líhni zločinu, nemocí a smyslné hudby *el tango*. Na konci dvacátého století to bylo místo s největším počtem chudinských čtvrtí, *villas miseria*.

Evropští přistěhovalci na tom byli lépe než ti, kteří přišli z vnitrozemí. Stejně jako Bergogliovi měli přístup ke kapitálu a ke vzdělání a vesměs se usazovali ve střední části města, v oblastech obydlených většinou dělníky a drobnou buržoazií. V tomto ohledu byl Jorge, narozený italským přistěhovalcům ve Flores, která tehdy byla čtvrtí nižší střední třídy Buenos Aires a centrem města, naprosto nevýjimečný. Díky velikému přílivu zkušených dělníků z Evropy se Argentina, stejně jako Spojené státy, stala zemí s početnou střední třídou, jejíž velké bohatství spočívalo v tvrdé práci a pokroku. I v tomto ohledu byli Bergogliovi průměrnou přistěhovaleckou rodinou.

Jorgeho prarodiče a jejich děti byli v Paraná teprve dva roky, když udeřila světová krize. Smrt nejstaršího bratra Giovanniho Lorenza, který vedl rodinnou cestářskou firmu, na leukémii a ekonomická krize, jež dosáhla vrcholu roku 1932, dostaly podnik na kolena. Bergogliovi prodali své sídlo i rodinnou hrobku hluboko pod cenou. Nejmladší bratr se vydal do Brazílie a Giovanni Angelo spolu se zbývajícím bratrem a jejich rodinami zamířili do Buenos Aires.

Tam hledali pomoc u duchovního, jehož Giovanniho syn Mario – otec budoucího papeže – poznal při svých návštěvách Buenos Aires. Otec Enrico Pozzoli patřil k salesiánům Dona Boska, italskému vychovatelskému

řádu, který byl velice oblíbený u městské pracující třídy v Itálii i v obou Amerikách. Mario znal salesiány ještě z Turína, vyhledával je v měsících po příjezdu do Argentiny a ubytoval se v jejich penzionu, kdykoli navštívil Buenos Aires. Právě v tomto penzionu se setkal s donem Enricem, který se od roku 1929 stal Mariovým zpovědníkem, učitelem, rádcem a duchovním průvodcem.

Když chudí Bergogliovi v roce 1932 dorazili do Buenos Aires, zařídil jim don Enrico půjčku dvou tisíc pesos, za niž si rodina koupila confiterii a začala prodávat kávu a zákusky. Mario pomáhal tak, že na kole rozvážel zákusky, a když se ekonomika vzpamatovala, našel si práci jako účetní na částečný úvazek u několika menších firem. Církev v Buenos Aires byla tehdy pro Maria záchranným lanem stejně jako pro mnoho ostatních rodin. Mobilizovala solidaritu a vytvářela síť vzájemné pomoci, stejně jako to dělala o sedmdesát let později pod kardinálem Bergogliem za strašné krize v letech 2002 a 2003.

Mario se začlenil do okruhu mladých mužů kolem dona Enrica, kteří se scházeli v salesiánském kostele svatého Antonína z Padovy ve čtvrti Almagro, obývané převážně střední třídou. Ve skupině byli dva bratři Sívori Sturla, kteří Mariovi jedné neděle roku 1934 v kostele představili svoji sestru Reginu. Narodila se jako dcera v Argentině narozeného potomka janovských přistěhovalců a Piemontanky, Francisca a Marii Sívori Sturla, kteří bydleli jen několik bloků od kostela. Jeden z Regininých strýců byl blízkým přítelem dona Enrica, s nímž sdílel vášeň pro fotografování, další strýcové byli aktivní v dělnických katolických kruzích. Tento živý, skrz naskrz italský a katolický svět dělnické třídy formoval Jorgeho dětství. Vše se točilo kolem salesiánských otců, kteří byli vynikajícími učiteli a zpovědníky. Děti se učily žádat o požehnání Panny Marie Pomocné pokaždé, když se s některým ze salesiánů loučili.

Mario Bergoglio a Regina Sívoriová se vzali 12. prosince 1935. Měli pět dětí, z nichž Jorge byl nejstarší. Až do své smrti v roce 1961 zůstal don Enrico rodinným duchovním Bergogliových i Sívoriových. „Jestliže v naší rodině žijeme jako skuteční křesťané, je to díky němu,“ napsal Jorge později. Don Enrico pokřtil Jorgeho na Štědrý den roku 1936 v bazilice Panny Marie Pomocné v Almagru, osm dní poté, co se 17. prosince narodil. Úlohu kmotrů při křtu převzali Jorgeho babička z otcovy strany Rosa a jeho dědeček z matčiny strany Francisco. Při narození a křtu dalšího dítěte Bergogliů byl don Enrico mimo Buenos Aires, ale další tři opět křtil on.

Mario v té době vedl účetnictví několika malým firmám ve Flores. S Reginou si pronajali a později koupili skromný dvoupodlažní domek, *casa chorizo*, s kuchyní a obývacím pokojem v přízemí a ložnicemi v patře. Právě tam, v ulici Membrillar 531, se Jorge Mario narodil a brzy po něm i jeho sourozenci Oscar, Marta, Alberto a María Elena. Nejmladší María Elena se narodila v roce 1948. Jeho prarodiče z otcovy strany, Giovanni a Rosa Angelo Bergogliovi, žili nedaleko ve Flores. Prarodiče z matčiny strany, Giovanni a María Sívoriovi, zůstali bydlet v Almagru, čtyři bloky od kostela, kde se Jorgeho rodiče poznali.

Za Jorgeho dětství ještě bylo možné vidět zbytky úrodných zahrad, které daly Flores jméno. Místní pamětníci vzpomínali, že právě zde dik-tátor Juan Manuel de Rosas prodělal pětidenní horečku, a na to, že Flores byla jedinou zastávkou první jízdy vlaku v Argentině v roce 1857. Improvizované nádraží postavené pro tu příležitost bylo tehdy na předměs-tí Buenos Aires, a ještě ve čtyřicátých letech dvacátého století, kdy tam Jorge vyrůstal, leželo hodně daleko od centra. Buenos Aires má v současnosti více než deset milionů obyvatel a čtvrť Flores je mnohem blíže k centru a střední třídě než tehdy. Dnes její ulice lemují půvabné *casonas* zdobené ornamenty a tepanými balkony, s uzavřenými patii nebo malými zahradami. Ale tehdy tam byly jen jednoduché jedno nebo dvoupodlažní domy a prašné ulice se za deště měnily v blátivé stoky.

Prvních dvacet let života strávil Jorge v malém domku na ulici Membrillar a jeho život se točil hlavně kolem čtvrtí Flores a Almagro. Dokonce ani po odchodu z domova se příliš nevzdaloval. Během svého třicetiletého působení jako jezuita pobýval hlavně v San Miguelu v provincii Buenos Aires, vzdáleném jen něco víc než hodinu cesty, a jako padesátník se vrátil do Flores ve funkci pomocného biskupa. Po šedesátce, jako arcibiskup, žil na Plaza de Mayo, půl hodiny autobusem nebo metrem přímo na východ od Flores. Než se stal Kristovým zástupcem na Zemi, chtěl prožít zbývající léta ve Flores, v pokoji číslo třináct v přízemí domova pro duchovní na odpočinku na ulici Condarco číslo 581, který pro něho byl připraven.

Sedm bloků jižně od Bergogliova domu se nacházel jejich farní kostel, impozantní bazilika svatého Josefa z Flores, v němž se odehrál pohřeb guvernéra Buenos Aires Manuela Dorrega. A právě zde se mu v sedmnácti letech při zpovědi dostalo prožitku, který rozhodl o jeho povolání ke kněžství. Kdykoli se sem jako arcibiskup vracel, políbil bohatě vyřezávanou zpovědnici, kde ho Bůh tak překvapil.

Bazilika se nachází na Rivadavia Avenue, která za koloniálních časů bývala „královskou cestou“ – *camino real* – spojující Buenos Aires s Horním Peru. Postupem času se stala hlavní tepnou od východu na západ, vymezující hranici mezi bohatým severem Buenos Aires a jeho chudší jižní polovinou. Podél Rivadavia Avenue pod zemí vede trasa metra na Plaza de Mayo.

Několik bloků na sever od Membrillar Street je klášter milosrdných sester, v jehož malé kapli Bergogliovi často navštěvovali mše. Klášter zabírá celou jednu stranu náměstí, které po něm nese jméno Plaza de la Misericordia, náměstí Milosti. Když Jorge chodil do tamní školky, nensáňel uzavřené prostory tříd a chtěl být stále venku. Sestry se tomu dodnes smějí. Prý to bylo první znamení toho, co chce jako papež udělat s církví.

Zdejší jeptiška se stala jednou ze tří klíčových žen jeho dětství. Sestra Dolores Tortolová ho v osmi letech připravila na první přijímání. („Dostalo se mi od ní vyváženého, optimistického, radostného a odpovědného katechetického základu,“ vzpomíná později.) Byla mu zdrojem síly, když jako mladý seminarista bojoval se smrtí, a byla na jeho první mši v roce 1969. Kdykoli se vracel do Flores jako jezuita a později jako arcibiskup, navštěvoval ji v klášteře. Byl tam i v roce 2000, kdy obdržela ocenění za celoživotní učení, a při té příležitosti promluvil o tom, jak se z jejích slov a života naučil hodnotě vnitřního života a bratrské lásce.

Na sklonku jejího života, kdy byla stále ještě duševně čilá, ale tělo ji zradilo, ji bývalý kardinál nesl do jejího pokoje. „Tak povězte, jaký jsem byl jako dítě?“ dobíral si ji. „Řekněte to sestrám!“

„Byl jste hrozný, příšerný, nezvedený jako nikdo jiný!“ vyhrkla Dolores a sestry se div neválely smíchy. (Když odešel, řekla jim s potutelným smíchem, že to není pravda. Jorgito, malý Jorge, byl vždycky hodný, šťastný a laskavý chlapec.) Když sestra Dolores v roce 2006 zemřela, strávil noc v modlitbách u jejího těla v klášterní kapli.

Řádové sestry ukázaly Jorgemu význam Boží milosti a on o tom vždy hovořil. Za své biskupské motto si zvolil slova z homilie Bedy Ctihodného, kdy Ježíš povolal celníka Matouše. *Miserando atque eligendo* se zhruba překládá jako „pohlédl na něj s milosrdenstvím a vyvolil si jej“. Bergogliovi se líbilo, že latina má slovo „milosrdenství“ jako sloveso *miserando*, proto vytvořil španělské *misericiordiano*, Boží skutek, něco, co Bůh dělá pro vás. „*Dejáte misericordiar,*“ říkává pronásledovaným vinou

a úzkostným. „Přijměte milost.“ Je to typický příklad toho, jak si přirozeně přivlastňuje slova. Tak vznikají *bergoglisty*¹.

Když při letu z Rio de Janeiro v červenci 2013 František hovořil s novináři, vyhlásil nový věk, kairos, milosti a připomněl, jak podle evangelia otec marnotratného syna, namísto aby jej vyplácnil kvůli prohýřeným penězům, uspořádal oslavu. „Šel mu vstříc. To je milosrdenství, to je kairos.“

Po celý svůj život Bergoglio poukazoval na tuto Boží vlastnost, kdy se Bůh ujímá iniciativy, vychází nám vstříc a překvapuje nás odpuštěním. „To je náboženský prožitek. Úžas nad setkáním s někým, kdo na vás tak dlouho čekal,“ řekl kardinál v roce 2010. „*Dios te primerea*,“ dodal. „Bůh vás předběhne.“ *Primerear* ve slangu Buenos Aires znamená doslova někoho předhonit, být napřed. V souvislosti s Bohem tak vzniká *bergoglistus*, nad kterým se musíte usmát, protože v duchu vidíte, jak vás někdo předbíhá a drze zabírá místo, o němž jste si mysleli, že je vaše.

V dětství měla na Jorgeho Bergogliu největší vliv babička Rosa, impozantní žena hluboké víry a obratná v politice, s níž do svých pěti let trávil většinu času.

Ještě v Turínu bývala Rosa zapojena do Katolické akce, národního hnutí vytvořeného italskými biskupy ve dvacátých letech dvacátého století, jež mělo bránit nezávislost církve před vše pohlcujícím státem fašistického diktátora Benita Mussoliniho. Rosa byla rozený řečník a úzce spolupracovala s hlavními představitelkami Katolické akce své doby. Témata jejích proslovů nebyvala nijak výbušná – Jorge si uschoval jeden z jejích pamfletů s názvem *Svatý Josef v životě osamělé ženy, vdovy a manželky* – ale protože fašisté viděli v Katolické akci rivala státu, byli její mluvčí neustále pronásledováni a obtěžováni, až vyprovokovali Pia XI. k důraznému protitotalitnímu dopisu *Non Abbiamo Bisogno*. Když fašisté uzavřeli místo, kde měla promluvit, postavila se Rosa na ulici na bednu od mýdla a na ní vzdorovala pochopům. Jednou vyšla na kazatelnu ve svém kostele, aby Mussoliniho veřejně odsoudila. Diktatura byla jedním z důvodů, proč se rozhodla pro emigraci.

1) Termín *bergoglistus* vymyslel Bergogliův přítel a bývalý žák, žurnalista Jorge Milia, na webové stránce *Terre d'America*. Viz například „La Jerga de Francisco/8: ‚Misericordiendo‘. Diálogo con el Papa sobre un Gerundio Curioso,“ www.terradamerica.com (20. listopadu 2013).

„Nejsilnější vzpomínky z dětství mám na dům svých rodičů a prarodičů,“ vzpomínal Bergoglio. „Své rané dětství, od prvního roku, jsem trávil s babičkou.“ Rosa si brala Jorgeho po narození jeho bratra Oscara. Každé ráno si ho vyzvedla a odpoledne vracela. Rosa a Giovanni spolu hovořili piemontštinou, kterou se od nich Jorge naučil. „Měl jsem tu čest nasát jazyk jejich vzpomínek.“ Ovládl tento jazyk natolik, že dnes dokáže recitovat většinu romantických veršů velkého piemontského básníka Nina Costy. Protože se jeho rodiče chtěli začlenit a nechlubili se svým původem, byli Jorgeho prarodiče jediným zdrojem chlapcova chápání sebe sama jako Argentince s italskými kořeny. Naproti tomu jeho otec Mario hovořil pouze španělsky. Byl přistěhovalcem, chtěl se začlenit a na Piemont nikdy nostalgicky nevzpomínal. „Což znamenalo, že musel cítit nostalgii, ale z nějakého důvodu to popíral,“ vzpomínal později Bergoglio.

Bergoglio byl vždy přesvědčen o životní důležitosti prarodičů, a zvláště babičky, jako strážců vzácné pokladnice, kterou rodiče často odmítají nebo přehlížejí. „Měl jsem štěstí, že jsem poznal své prarodiče,“ vzpomínal v roce 2011. „Moudrost starších mi velice pomáhala, proto je mám v úctě.“ V roce 2012 řekl otci Isasmendimu v rozhovoru pro obecní rádio chudinské čtvrti Villa 21:

Babička a dědeček jsou ohniskem, ale především babička, která je jako pokladnice. Je pokladnicí morálky, víry a kultury. To ona je tím vypravěčem. Matka a otec pracují, zařizují, musejí dělat tisíce věcí. Babička s dědečkem jsou víc doma. Vyprávějí vám příběhy z minulosti. Dědeček mi vyprávěl, jak prožívali první světovou válku. To nejsou příběhy z knih, ale příběhy jejich vlastních životů, jak je žili. To je to, co bych chtěl říct prarodičům, kteří nás poslouchají. Vyprávějte jim o životě, ať děti vědí, jaký život je.

Rosa dokázala skvěle předávat víru. Dala Jorgemu poznat svaté a naučila ho růženec. Na Velký pátek brala vnoučata k ukřižovanému Kristu a vyprávěla jim, že byl mrtvý, ale v neděli zase ožil. Její víra zahrnovala lidskou dobrotu i za hranicemi náboženství. Jeho rodiče byli značně puritánští katolíci – „Když se někdo blízký rodině rozvedl nebo odešel, už nesměl vejít do našeho domu,“ vzpomínal, „a věřili, že všichni protestanti půjdou do pekla,“ – ale Rosa mu nabídla jiné vidění světa. Když mu bylo pět nebo šest let, uviděl na ulici dvě ženy z Armády spásy. „Zeptal jsem se babičky, jestli jsou to jeptišky, protože měly na hlavách takové ty malé

čepečky. Odpověděla mi: „Ne, ale jsou to dobří lidé.“ S odstupem času si uvědomil, že tohle je moudrost pravé víry. Toto byly ženy, které konaly dobro.

Vzpomínal, jak ho Rosa vzala na mši do salesiánské oratoře svatého Františka Saleského na ulici Hipólita Yrigoyena a vyprávěla mu, že kostel navštívil kardinál Eugenio Pacelli, když v roce 1934 předsedal Mezinárodnímu eucharistickému kongresu v Buenos Aires. Často o té úžasné události mluvila, vytahovala staré novinové výstřižky a vyprávěla o tom, jak 12. října víc než milion lidí přijalo svátost, a z nich téměř polovina byli muži (v té době to bylo neuvěřitelné, protože ženy chodily do kostela mnohem víc než muži). Mluvila o stovkách a tisících lidí, kteří se modlili v ulicích, a aby se vyzpovídali, zaplnili celou Avenidu de Mayo. Bergogliovi byli nadšení, když byl Pacelli v roce 1939 zvolen Piem XII. Krátce nato napadlo Německo Polsko, rozpoutala se druhá světová válka a emigranti v Buenos Aires přišli na několik let o zprávy o svých rodinách. Jorge vzpomínal, jak v jeho devíti letech Italové oslavovali konec války a po mši v bazilice ve Flores spěchali vyměnit si novinky o svých příbuzných.

Jeho babička ho také učila milovat italskou literaturu. Především mu předčítala nádherný román Alessandra Manzoniho *I Promessi Sposi* (Snoubenci), jehož známý úvod („Ten výběžek jezera Como, jenž se stáčí k jihu mezi dvěma souvislými horskými hřbety...“) se Jorge naučil nazpaměť. *Snoubence*, kteří vyšli v roce 1827, měl vždy ve zvláštní oblibě. Je to italský ekvivalent *Vojny a míru* nebo *Bídníků*, epický příběh lásky a odpuštění uprostřed války a bídy, s nezapomenutelnými postavami zbožných milenců, krutých šlechticů, čestných vesničanů a množstvím církevních postav – požívačného venkovského kněze, zbožného mnicha a asketického kardinála.

Hlavními postavami příběhu jsou milenci Renzo a Lucia, jejichž úmysl vzít se maří farář don Abbondio, který je k tomu přinucen místním šlechticem donem Rodrigem, jenž baží po Lucii. Milenci se obracejí na zbožného františkána otce Cristofora. Ten se postaví proti donu Rodrigovi, který se rozzuří a přísahá, že Renza zabije a Lucii unese. Zápletka vrcholí, když otec Cristoforo ukryje rozdělené milence a Rodrigo si zajistí pomoc vražedného barona L'Innominata („Bezejmenného“) při únosu Lucie. V té chvíli přichází asketický a zbožný kardinál Federico Borromeo, v jehož přítomnosti se L'Innominato zhroutí a přizná se ke svým hříchům. K rozuzlení dochází v polním lazaretu pro oběti moru za hradbami Milána,

kde se odehrají srdceryvné scény odpuštění a usmíření, když se oběti a pachatelé na popud mnicha setkávají tváří v tvář.

Snoubenci jsou složitým, mnohovrstevnatým románem s mnoha tématy, která byla blízká Bergogliovi jako jezuitovi, biskupovi a později papeži: Boží milosrdenství nabízené dokonce i největším hříšníkům, kontrast mezi zbabělou světskostí některých kněží a nebojácnou prostotou jiných, zkaženost moci a síly v kontrastu k poctivosti prostých lidí, síla modlitby a odpuštění, představa církve jako polní nemocnice. Několik stránek dlouhé kárání zbabělého dona Abbondia kardinálem Borromeem – „Měl jsi milovat, můj synu, milovat a modlit se. Pak bys viděl, že síly nepravosti mají moc zstrašovat a zraňovat, ale nemají moc vládnout...“ – by mohlo být manifestem Františkových reforem.

Bergoglio svoji babičku vždy velice miloval. Často ji navštěvoval v San Miguelu, kde ji v sedmdesátých letech dvacátého století, již jako vetchou vdovu, ošetřovaly italské jeptišky. „Měl pro ni slabost a zbožňoval ji,“ vzpomínala sestra Catalina. „Jen ona vždy naslouchala tomu, co říkal.“ Když Rosa umírala, držel Jorge u její postele vigilií a tiskl jí ruku, dokud z ní nevyprchal život. „Tehdy nám řekl: ‚Teď se má babička nachází v nejdůležitějším okamžiku svého bytí. Soudí ji Bůh. To je mystérium smrti.‘ O několik minut později vstal a odešel, klidný jako vždy.“

Jorge byl šťastné, spořádané dítě ze spokojené a spořádané italské rodiny. Jeho zázemím byla Rosa, prarodiče z matčiny strany a vzájemně se milující rodiče. Mario byl v zásadě veselý člověk, který se jen zřídkakdy rozzlobil, a v tom si byli podle Mariiných slov otec s nejstarším synem podobní. Jejich salesiánský rodinný duchovní don Enrico jim byl oporou a také častým hostem především v domě Sívoriů, kde se s ním celý klan scházel a jedly se ravioli.

Jorge měl v okolí mnoho kamarádů, kteří se scházeli na místním náměstí. Základní škola (No. 8 Coronel Pedro Cerviño, Varela Street 358) byla nedaleko. Byl pilným žákem, který zvládal všechny předměty. Se svou učitelkou z prvního stupně, Estelou Quirogovou, udržoval celoživotní korespondenci, oznamoval jí každý svůj postup na cestě víry a byla také přítomna při jeho vysvěcení na kněze v roce 1969.

María Elena – v rodině oslovovaná Malena – byla o dvanáct let mladší než Jorge. „Já jsem byla malá panenka a on el viejo, starý muž,“ říkala se smíchem. Vzpomíná na své sváteční šaty, když v neděli chodili do kostela na mši a vraceli se na oběd, který se protáhl dlouho do odpoledne. Pokud jde o hmotné statky, byl to prostý život. „Byli jsme chudí, ale žili

jsme důstojně.“ Neměli auto a nejezdili na dovolenou, jak to dělaly rodiny střední třídy, kterým se vedlo lépe. Ale na stole bylo jídlo – Regininy cappelletti s ragú a piemontským rizotem milovala celá rodina – a měli co na sebe, i když oblečení často nebylo nové. „Matka zachránila nějaké části oblečení pro nás, i když bylo po tátovi. Roztrženou košili nebo prodřené kalhoty spravila a zašila, a byly naše. Možná to je důvod mojí a bratrovy mimořádné skromnosti.“

Jeich víra byla silná a konvenční. Když se Mario vrátil z práce, modlil se s celou rodinou růženec a v neděli chodili na mši. Ale Jorgeho otec, jehož kvalifikace účetního nebyla v Argentíně uznávána, musel přijímat práci na mnoha místech, aby něco vydělal. O víkendech proto sedával nad tlustými účetními knihami a na svém gramofonu Victrola si přehrával opery a italské zpěváky. Rodina odpočívala při hraní brisca, italské verze whistu. Nedělní odpoledne při poslechu oper s matkou a sourozenci patří mezi Jorgeho nejdražší vzpomínky. Vzpomínal, jak matka udržovala pozornost dětí tím, že komentovala děj. Například při *Othellovi* zašeptala: „Dobře poslouchajte, teď ji zabije.“ Mezi jeho desátým a dvanáctým rokem ho rodiče brali na každý italský film promítaný v Buenos Aires, ve kterém hrála Anna Magnaniová a Aldo Fabrizi. *Sílnice* a *Řím, otevřené město*, patřily k jeho nejoblíbenějším.

A pak tady byl fotbal. Vytáhlý Jorge rád chodil kopat s kamarády, ale příliš mu to nešlo, protože měl ploché nohy. Ale Ernesto Lach, který s ním hrával na plácku za farním kostelem Zázračné medailky, říkal, že byl dobrý taktik a dovedl vystihnout okamžik, kdy přejít do útoku. Většina jeho spoluhráčů s tím souhlasila, ale on si víc rozuměl s knihami. Každý si ho pamatuje jako knihomola s nosem zabořeným mezi stránkami. To ale Jorgemu nevadilo v nadšeném sledování fotbalu. Po otci zdědil vášeň pro San Lorenzo, nejmenší a nejvýraznější ze tří hlavních fotbalových klubů v Buenos Aires, který v roce 1907 založil salesiánský misionář otec Lorenzo Massa. Massa býval farářem v kostele svatého Antonína z Padovy, kde se potkali Mario a Regina, a klub je pod ochranou Panny Marie. Když se klub v roce 1915 dostal do první ligy, zajistil mu otec Massa stadion známý jako stadion U Starého plynoměru, kde mohl hrát. Mario a jeho synové tam nikdy nevynechali jediný zápas. Velký rok klubu přišel, když bylo Jorgemu deset let. Tehdy legendární René „Vejec“ Pontoni vyzdvihl San Lorenzo do doposud netušených výšin. „Nikdy jsem nevynechal jediný zápas vítězného týmu z šestačtyřicátého roku s velkým Pontonim,“ řekl později Bergoglio o klubu.

Nedlouho poté, co Jorge započal se svou jezuitskou přípravou, v prosinci 1961, zemřel Mario na stadionu při sledování zápasu na infarkt. Bylo mu pouhých jednapadesát let. Jorgeho nejmladší bratr Alberto, který tam tehdy s Mariem byl, se na stadion už nikdy nevrátil. Když v únoru 2013 odjel kardinál Bergoglio do Říma, vzal si s sebou drahocennou relikvii, která je teď s ním i ve Vatikánu. Ten kousek dřeva ze stadionu U Starého plynoměru vyvolává celou smršť vzpomínek. Na dona Enrica, na „Vejce“ Pontoniho, na otce a bratra, a také připomíná ten pocit, kdy dav fanoušků s řevem vyskakuje z lavic. Zůstal zapáleným fanouškem San Lorenza, a i jako papež František dál platí členský příspěvek. Pokud budete náhodou na Svatopetrském náměstí při středěční audienci, bude zrovna probíhat zápas a vy na sobě budete mít dres San Lorenza, určitě se na vás František zeširoka usměje a na prstech ukáže skóre, až vás bude v papamobilu míjet.

Argentinská církev, kterou Jorge Bergoglio jako dítě poznal ve čtyřicátých letech dvacátého století, byla silná, nacionalistická a úzce spjatá s tou částí argentinské společnosti, která v roce 1946 přivedla k moci generála Juana Dominga Peróna.

Velice se lišila od církve poloviny devatenáctého století před přílivem přistěhovalců. Oblast River Plate se nacházela na periferii španělské kolonie a církev vzešlá z vnitřních bojů po získání nezávislosti byla chatrnou institucí pod silným vlivem státu. V roce 1869 měla jenom pět biskupů. Byli jmenováni státem, neměli téměř žádný kontakt s Římem a projevovali jen malou iniciativu. Velkými katolíky té doby nebyli biskupové, ale misionáři jako muž známý jako „kněz gaučů“, otec José Gabriel Brochero (1840–1914). Krátce po svém zvolení započal František proces jeho svatořečení. Otec Brochero jezdil na mule, nosil pončo, kouřil viržinka, pil čaj maté z tykve a zasloužil se o výstavbu kostelů, kaplí a škol, otevíral cesty a přechody v horách Córdoby, pečoval o chudé a žil příkladný život stařečného sebezapírání.

S přílivem přistěhovalců do měst se začala argentinská církev rozrůstat a postupně se vymaňovala z vlivu státu. Za zmínku stojí dvě významná data. Tím prvním je rok 1865, kdy bylo Buenos Aires povýšeno na arcidiecézi, mateřskou diecézi, která měla v roce 1880 osmdesát čtyři duchovních. Druhým datem byl rok 1899, kdy se latinskoameričtí